

PRESENTACIÓ

Les tres investigacions que presentem a continuació han rebut el suport econòmic del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE) a través de la convocatòria pública anual d'Ajuts a la Recerca.

Totes elles presenten resultats en l'àmbit de la violència de gènere, si bé des de perspectives molt diferents.

En la primera es tracten les particularitats que presenta aquesta xacra social des del punt de vista de les dones immigrades que la pateixen.

En la segona, l'enfocament va dirigit als professionals forenses que han de fer un diagnòstic i pronòstic en l'àmbit judicial.

En la tercera, s'avalua l'eficàcia d'un dels programes de tractament que es desenvolupen en els centres penitenciaris amb els agressors condemnats a penes privatives de llibertat.

Amb la difusió d'aquests resultats, el CEJFE pretén incentivar i mantenir obertes línies d'investigació i acció dirigides a introduir millores en els processos de treball dels professionals de l'àmbit de l'execució penal, alhora que vol donar conèixer els estudis que sobre aquest i d'altres temes es desenvolupen anualment.

PRESENTACIÓN

Las tres investigaciones que presentamos a continuación han obtenido una beca económica del Centro de Estudios Jurídicos y Formación Especializada (CEJFE) a través de la convocatoria pública anual de Ayudas a la Investigación.

Todas ellas presentan resultados en el ámbito de la violencia de género, si bien desde perspectivas muy diferentes.

En la primera se tratan las peculiaridades que presenta esta lacra social desde el punto de vista de las mujeres inmigrantes que la padecen.

En la segunda, el enfoque va dirigido a los profesionales forenses que han de realizar un diagnóstico y pronóstico en el ámbito judicial.

En la tercera, se evalúa la eficacia de los programas de tratamiento que se desarrollan en los centros penitenciarios con los agresores condenados a penas privativas de libertad.

Con la difusión de los resultados, el CEJFE pretende incentivar y mantener abiertas líneas de investigación y de acción encaminadas a introducir mejoras en los procesos de trabajo de los profesionales del ámbito de la ejecución penal, al mismo tiempo que quiere dar a conocer los estudios que en éste y otros ámbitos se realizan anualmente.

Dones immigrades i pràctiques sociolegals en situacions de violència en la parella: diferències, desigualtats i dissidència en els contextos d'atenció

Autores: Pilar Albertín i Jenny Cubells

1. INTRODUCCIÓ

La violència cap a la dona ha suposat la creació i desenvolupament d'un "dispositiu sociojurídic" consistent en diferents mesures preventives i de tractament des de diferents instàncies socials (salut, serveis socials, jurídiques, associacions) regulades per una llei específica (Llei Integral 2004 contra la Violència de Gènere).

En el treball següent prenem dos focus d'atenció: a) l'imaginari social imperant dins del sistema sociojurídic (pràctiques discursives hegemòniques) i b) la dimensió aportada per l'experiència amb dones immigrades, en tant que col·lectiu invisibilitzat en les dades sobre maltractament en l'àmbit de la parella, cosa que significa que és un col·lectiu que està al marge d'estadístiques públiques i oficials.

Les demandes de moltes dones que pateixen maltractaments s'estableixen mitjançant indicis previs o indicadors com "malestar", "depressió", "lesions per accidents", "insomni", etc. (Belén NOGUEIRAS, Ángeles ARECHEDERRA y Luis BONINO, 2001) detectats en les visites i demandes que aquestes dones realitzen als serveis d'atenció com les associacions de dones, serveis socials o centres d'atenció primària. Aquestes demandes indirectes no solen arribar als jutjats o comissaries a causa de la problemàtica de la il·legalitat que envolta a les dones immigrants, principalment perquè no tenen recursos ni possibilitats simbòliques i materials per sortir-se'n.

Ometre el protagonisme de les dones migrades té dues cares. Per una banda, nega la possibilitat d'agència i, per una altra, silencia les situacions d'opressió que viuen moltes dones (Rupaleem BHUYAN, 2008). D'aquí que pretenguem explorar les necessitats i el tipus d'atenció que troben aquestes dones quan estableixen contacte amb el sistema jurídic penal.

Mujeres inmigradas y prácticas sociolegales en situaciones de violencia en la pareja: diferencias, desigualdades y disidencias en los contextos de atención

Autoras: Pilar Albertín y Jenny Cubells

1. INTRODUCCIÓN

La violencia hacia la mujer ha supuesto la creación y desarrollo de un "dispositivo sociojurídico" consistente en diferentes medidas preventivas y de tratamiento desde diferentes instancias sociales (de salud, servicios sociales, jurídicas, asociaciones) reguladas por una ley específica (Ley Integral 2004 contra la Violencia de Género).

En el trabajo tomamos dos focos de atención: a) el imaginario social imperante dentro del sistema sociojurídico (prácticas discursivas hegemónicas), y b) la dimensión aportada por la experiencia con mujeres inmigradas, como colectivo invisibilizado en los datos sobre maltrato en la pareja, lo que significa que dicho colectivo está al margen de estadísticas públicas y oficiales.

Las demandas de muchas mujeres que sufren maltratos se establecen como manifestaciones mediante indicios previos o indicadores tales como "malestar", "depresión", "lesiones por accidentes", "insomnio", etc. (Belén NOGUEIRAS, Ángeles ARECHEDERRA y Luis BONINO, 2001) detectados en las visitas y demandas que estas mujeres realizan a servicios de atención como son las asociaciones de mujeres, servicios sociales o centros de atención primaria de salud. Estas demandas indirectas no llegan a los juzgados o comisarías debido a la problemática de ilegalidad que rodea a las mujeres inmigrantes, principalmente porque no tienen recursos ni posibilidades simbólico-materiales para salirse.

Omitir el protagonismo de las mujeres inmigrantes tiene dos caras. Por un lado, niega la posibilidad de agencia, y por otro, silencia las situaciones de opresión que viven muchas mujeres (Rupaleem BHUYAN, 2008). De aquí que pretendamos explorar las necesidades y el tipo de atención que encuentran estas mujeres cuando establecen contacto con el sistema jurídico penal.

2. METODOLOGIA

Per dur a terme aquesta investigació hem utilitzat una metodologia qualitativa. Per una banda, des del desembre de 2004 al febrer de 2006, s'ha fet servir l'observació participant en els espais institucionals que atenen a les dones que hi acudeixen per maltractaments, en concret, les comissaries de policia que prenen les denúncies i els jutjats específics de violència cap a la dona.

Taula 1. Observació participant. Sessions i llocs.

LLOCS	N.º SESSIONS
2 jutjats específics de violència cap a la dona (dues ciutats: Girona i Barcelona)	15
Audiència provincial (Girona)	4
2 Unitats d'atenció a la víctima de la comissaria de policia (dues ciutats: Girona i Barcelona)	11

I per l'altra banda es van dur a terme entrevistes individuals i grupals en profunditat:

Taula 2: Entrevistes individuals: dones que pateixen violència en la parella

N.	Informant clau
1	Dona magribina i musulmana. 25 anys. 2 fills. No parla espanyol. No té feina. Es troba aquí per reagrupació familiar. En procés judicial. Maltractament de menys de 5 anys.
1	Dona magribina i musulmana. 38 anys. 4 fills. Parla espanyol. Treballa. En procés de divorci. Maltractament de més de 5 anys. Ha estat en una casa d'acollida.
1	Dona colombiana. 27 anys. 1 fill. Parla espanyol. Divorciada. Treballa. Maltractament de més de 5 anys.
1	Dona ucraïnesa. 22 anys. No té fills. Parla poc espanyol. Situació irregular. Ordre de protecció. Maltractament de menys de 5 anys.
1	Dona espanyola. 32 anys. Té 1 fill. No treballa. Pendent de divorci. Maltractament de menys de 5 anys
1	Dona espanyola. 37 anys. Té 2 fills. Treballa. Ordre de protecció. Maltractament de més de 5 anys.
1	Dona espanyola. 46 anys. Té 2 fills. No treballa. En procés de divorci. Maltractament de més de 5 anys.

2. METODOLOGÍA

Hemos utilizado una metodología cualitativa. Por un lado, desde diciembre de 2004 hasta febrero del 2006, se ha hecho una observación participante en los espacios jurídicos que atienden a las mujeres que acuden por maltrato, es decir, en las comisarías de policía que reciben las denuncias y los juzgados específicos de violencia hacia la mujer.

Tabla 1: Observación participante. Sesiones y lugares

Y por otro, entrevistas individuales y grupales en profundidad:

Tabla 2: Entrevistas individuales: mujeres que padecen violencia en la pareja

Taula 3: Entrevistes individuals a professionals del sistema sociojurídic

N. entrevistes: 15	Informant clau
5	Dones jutgesses especialitzades en violència cap a la dona
3	Dones advocades especialitzades en casos de violència cap a la dona
2	Dona i home policia responsables d'atenció a la víctima
1	Dona treballadora social d'un equip d'atenció primària
1	Dona coordinadora d'un centre d'atenció integral a dones víctimes de violència i els seus fills
1	Home coordinador d'un equip tècnic de jutjats
1	Dona medidora cultural en un hospital
1	Dona directora d'una casa d'acollida a dones maltractades

Taula 4: Entrevistes grupals

N.	Informant clau
1	Equip de policia municipal d'atenció a víctimes de violència de gènere (compost per 2 homes policia responsables, 1 regidora i 1 medidora cultural)
1	2 dones de la policia autonòmica, coordinadores de la Unitat d'Atenció a les Víctimes de violència de gènere.
1	Equip municipal d'atenció a les víctimes (Barcelona). Compost per 1 treballadora social, 1 psicòloga i 1 jurista

Taula 5: Taules rodones i Jornada

Taula rodona: Valoració de la Llei integral contra la Violència de gènere. (Novembre 2006). Participants: professora de dret penal especialista (Universitat), 2 advocades (Administració Pública i Associació), 1 psicòloga (Associació). Cerdanyola del Vallès. Barcelona. Taula rodona: "El fet migratori". III Jornada Violència de gènere. "Noves visions per a noves realitats" (Novembre 2007). Programa municipal per a la dona. Hospitalet de Llobregat. Barcelona.
Jornada de Jutges per la Democràcia (Abril 2007). "Valoració de la Llei integral de Violència de gènere". Tarragona.

Tabla 3: Entrevistas individuales a profesionales del sistema sociojurídico

Tabla 4: Entrevistas grupales

Tabla 5: Mesas redondas y Jornada

3. RESULTATS

Hem detectat dues dimensions on es reagrupen categories que es relacionen:

a) els efectes positius i negatius de l'actuació del sistema jurídicopenal sobre les dones i b) com l'atenció a les dones amb pràctiques socioculturals diferents suposa incorporar al sistema elements d'autoqüestionament de la seva pròpia actuació.

3.1. Efectes del sistema sobre les dones

Protecció

- Facilitar eines, habilitats i recursos: informatius (pautes, consells), comunicatius (possibilitats de parlar castellà, català o la llengua de la comunitat on habiten) i materials.
- Defensa dels seus drets: dret a una assistència jurídica, social i sanitària. Una renda activa d'inserció a les dones sense possibilitat d'incorporació al món laboral, però a la qual les immigrants irregulars no hi poden accedir.
- Valoració del context de risc on viu la dona i afavorir la seva seguretat, mitjançant la detecció d'indicadors que mostren pràctiques de dominació cap a la dona com ara: aïllament social, retirada de recursos materials per sobreviure, maltractament, menyspreu i desconsideració quotidiana per part de la parella.

Desempament i indefensió

- Manca d'informació sobre els processos d'intervenció i manca d'acompanyament, "sentir-se soles".
- Excessiva rapidesa i manca de temps per recollir les informacions necessàries sobre la història de violència.
- Falta de comprensió del fenomen de la violència de gènere per part del sistema.
- Falta de recursos (materials i humans) per a la recuperació.

3. RESULTADOS

Hemos detectado dos dimensiones en donde se reagrupan categorías vinculadas:

a) Los efectos positivos y negativos de la actuación del sistema jurídicopenal sobre las mujeres, y b) cómo la atención a mujeres con prácticas socioculturales diferentes supone incorporar al sistema elementos de autocuestionamiento de su propia actuación.

3.1 Efectos del sistema sobre las mujeres

Protección

- Facilitar herramientas, habilidades y recursos: informativos (pautas, consejos), comunicativos (posibilidades de hablar castellano, catalán o la lengua de la comunidad donde habitan) y materiales.
- Defensa de sus derechos: derecho a una asistencia jurídica, social y sanitaria. Una renta activa de inserción a las "mujeres in-empleables", pero las inmigrantes irregulares no pueden acceder.
- Valoración del contexto de riesgo donde vive la mujer y favorecer su seguridad, mediante la detección de indicadores que muestren prácticas de dominación sobre la mujer, tales como el aislamiento social, la retirada de recursos materiales para sobrevivir, el maltrato, el desprecio y la desconsideración cotidiana por parte de la pareja.

Desamparo e indefensión

- Falta de información sobre los procesos de intervención y falta de acompañamiento, "sentirse solas".
- Excesiva rapidez y falta de tiempo para recoger las informaciones necesarias sobre la historia de violencia.
- Falta de comprensión del fenómeno de la violencia de género por parte del sistema.
- Falta de recursos (materiales y humanos) para la recuperación.

Estigmatització

- Victimització, en el sentit que la dona és contínuament objecte de vigilància i escrutini durant tots els contactes amb el sistema jurídicopenal. Se li atribueixen característiques com “ignorància o endarreriment cultural” o que “té trastorns psicològics”.
- Culpabilització, en el sentit que és interpel·lada per la seva conducta: si denuncia, si no denuncia, si retira la denúncia o no accepta declarar en el jutjat, si utilitza la denúncia per obtenir beneficis en la separació de la seva parella.

3.2. Autoqüestionari del sistema a l'atendre dones amb diferents pràctiques socioculturals

Plantejar-se la coexistència de diferents formes de vida i pràctiques socioculturals de les dones ateses

- Les relacions de parella. L'amor romàntic versus altres raons d'aparellament.
- El rol de la dona en la família. Dones circumscrites a l'àmbit domèstic com a peces fonamentals en la cohesió familiar.
- Les relacions amb la xarxa social (xarxa natural i xarxa professional). Pressions de la família a mantenir una relació de parella, diferents formes de convivència en la família.

Realitzar les intervencions des dels referents socioculturals particulars de cada dona atesa

- Diversificar el tipus de respostes per part dels serveis per millorar l'accessibilitat i l'èxit en les possibles intervencions.
- Partir dels propis referents de les dones: religiosos, costums i relacions familiars.
- Replantejar-se els límits de la violència de gènere: més enllà d'allò interpersonal, des de la perspectiva dels fills, la violència psicològica, etc.
- Prioritzar la recuperació de les dones. A través de formes d'intervenció més integrals, la importància d'incidir en la xarxa social informal i disminuir l'excessiva judicialització en la intervenció.

Estigmatización

- Victimización, en el sentido que la mujer es continuamente objeto de vigilancia y escrutinio durante todos los contactos con el sistema jurídico-penal. Se le atribuyen características como la “ignorancia o retraso cultural”, o que “tiene trastornos psicológicos”.
- Culpabilización, en el sentido en que es interpelada por su conducta: si denuncia, si no denuncia, si retira la denuncia o no acepta declarar en el juzgado, si utiliza la denuncia para obtener beneficios en la separación de su pareja.

3.2 Autocuestionamiento del sistema al atender a mujeres con diferentes prácticas socioculturales

Plantearse la coexistencia de diferentes formas de vida y prácticas socio culturales de las mujeres atendidas

- Las relaciones de pareja. El amor romántico versus otras razones de emparejamiento.
- El rol de la mujer en la familia. Mujeres circunscritas al ámbito doméstico como piezas fundamentales en la cohesión familiar.
- Las relaciones con la red social (red natural y red profesional). Presiones de la familia a mantener una relación de pareja, diferentes formas de convivencia en la familia.

Realizar las intervenciones desde los referentes socio culturales particulares de cada mujer atendida

- Diversificar el tipo de respuestas por parte de los servicios para mejorar la accesibilidad y el éxito en las posibles intervenciones.
- Partir de los propios referentes de las mujeres: religiosos, costumbres y relaciones familiares.
- Replantearse los límites de la violencia de género: más allá de lo interpersonal, desde la perspectiva de los hijos, la violencia psicológica, etc.
- Priorizar la recuperación de las mujeres. A través de formas de intervención más integrals, la importancia de incidir en la red social informal y disminuir la excesiva judicialización en la intervención.

4. PROPOSTA

A partir dels resultats obtinguts, fem una proposta genèrica que comporta atendre les realitats trobades a partir del treball dut a terme. Per una banda, la importància d'incorporar una mirada o perspectiva de gènere i d'estudis culturals dins dels procediments d'intervenció amb dones (Floretta BOONZAIER, 2008). Davant de la complexa i heterogènia realitat de la violència, es requereixen enfocaments que puguin donar claus més comprensives que explicatives, claus que permetin replantejaments crítics amb les lògiques d'intervenció dominants en el sistema i compromisos de transformació. D'altra banda, l'ús de models que s'inscriguin en una “ètica de la cura” (M. Jesús IZQUIERDO, 2003) per damunt de l'ètica de la sanció penal. Aquests models es conciben com a integrals, amb la participació de col·lectius heterogenis de dones i homes que se sentin implicats i compromesos. Es destaca també la importància de la proximitat i la continuïtat en els contactes socioprofessionals amb les dones. Aquests contactes són la millor manera de detectar situacions de risc i situacions cròniques de violència, així com també permeten valorar la xarxa de suport social d'aquestes dones, la seva evolució i la dels seus fills (tema en el qual s'ha d'incidir més).

Avaluació de la violència psicològica en la parella en l'àmbit forense

Autores: Karin Arbach Lucioni;
Esther Alvarez Lopez

1. INTRODUCCIÓ

A diferència de la violència física, la violència psicològica envers la parella (VPP), és més subtil i difícil de detectar, valorar i demostrar. Alguns estudis indiquen que, en general, la violència psicològica pot tenir efectes pitjors i més devastadors sobre la salut que la violència física (O'Leary, 2001, 1999). Malgrat el reconeixement d'aquest problema a nivell social i el fet que cada vegada comptem amb més estudis sobre el tema, ens trobem encara amb una sèrie de dificultats per al seu abordatge. Per exemple, la definició de

4. PROPUESTA

A partir de los resultados obtenidos, hacemos una propuesta genérica que comporta atender las realidades encontradas a partir del trabajo realizado. Por un lado, la importancia de incorporar una mirada o perspectiva de género y de estudios culturales dentro de los procedimientos de intervención con mujeres (Floretta BOONZAIER, 2008). Frente a la compleja y heterogénea realidad de la violencia, se requieren enfoques que puedan dar claves más comprensivas que explicativas, claves que permitan replanteamientos críticos con las lógicas de intervención dominantes en el sistema y compromisos de transformación. Por otro lado, el uso de modelos que se inscriban en una “ética del cuidado” (M. Jesús IZQUIERDO, 2003) por encima de la ética de la sanción penal. Estos modelos se conciben como integrales, con participación de colectivos heterogéneos de mujeres y hombres que se sientan implicados y comprometidos. Se destaca también la importancia de la proximidad y la continuidad en los contactos socioprofesionales con las mujeres. Estos contactos son la mejor manera de detectar situaciones de riesgo y situaciones crónicas de violencia, así como permiten valorar la red de soporte social de estas mujeres, su evolución y la de sus hijos (tema en el que hay que incidir más).

Evaluación de la violencia psicológica en la pareja en el ámbito forense

Autoras: Karin Arbach Lucioni;
Esther Alvarez Lopez

1. INTRODUCCIÓN

A diferencia de la violencia física, la violencia psicológica hacia la pareja (VPP) es más sutil y difícil de detectar, valorar y demostrar. Algunos estudios indican que, en general, la violencia psicológica puede tener efectos peores y más devastadores sobre la salud que la violencia física (O'Leary, 2001, 1999). A pesar del reconocimiento de este problema a nivel social y que cada vez contamos con más estudios sobre el tema, nos encontramos todavía con una serie de dificultades para su abordaje. Por ejemplo, la definición

violència psicològica no ha estat encara suficientment consensuada ni validada, ni té una base conceptual sòlida per poder ser avaluada (Follingstad, 2007).

En els darrers temps s'han elaborat instruments diversos per a la valoració de la VPP i els seus components (per ex. *Emotional Abuse Scale* de Murphy & Hoover, 1999; *Index of Psychological Abuse* de Sullivan, Parisian y Davidson, 1991; *Partner Abuse Scale, Non Physical* de Hudson, 1992, o *Profile of Psychological Abuse* de Sackett y Saunders, 1999, tots en Thompson et al., 2006), encara que la majoria han estat desenvolupats en l'àmbit clínic i no han estat adaptats al context forense. En l'actualitat, els equips tècnics forenses són requerits sovint per a la valoració de situacions on es produeix VPP, però aquests buits conceptuals i tècnics poden obstaculitzar-ne la tasca.

2. OBJECTIUS

L'objectiu d'aquest estudi és conèixer el procés i la metodologia que empren els professionals psicòlegs i treballadors socials dels Equips d'Assessorament Tècnic Penal (EATP) de Catalunya quan han de valorar situacions de VPP, així com les dificultats amb què es troben.

El principal avantatge d'aquest tipus d'investigació, anomenada descriptiva, és que permet conèixer les claus principals que els professionals utilitzen en la presa de decisions, i que al conèixer i entendre el procés d'avaluació, aquest es veurà afavorit amb la incorporació de noves propostes.

3. METODOLOGIA

El procés metodològic seguit va consistir a enviar per correu postal una enquesta dissenyada *ad hoc* a tots els professionals psicòlegs i treballadors socials (TS) dels EATPs de Catalunya. La participació era voluntària i anònima i el tractament de dades confidencial. Van respondre 15 professionals (55,6% del total de la població), 11 psicòlegs i quatre TS. El 80% eren dones, el 73% tenien entre 31 i 50 anys i la mitjana d'experiència en la valoració de casos de VPP era de 6,7 anys ($ds=4,8$).

de violencia psicológica no está todavía suficientemente consensuada ni validada, ni tiene una base conceptual sólida para poder ser evaluada (Follingstad, 2007).

En los últimos tiempos se han elaborado diversidad de instrumentos para la valoración de la VPP y sus componentes (p. ej. *Emotional Abuse Scale* de Murphy & Hoover, 1999; *Index of Psychological Abuse* de Sullivan, Parisian y Davidson, 1991; *Partner Abuse Scale, Non Physical* de Hudson, 1992, o *Profile of Psychological Abuse* de Sackett y Saunders, 1999, todos en Thompson et al., 2006), aunque la mayoría han sido adaptados al contexto forense. En la actualidad, los equipos técnicos forenses son requeridos a menudo para la valoración de situaciones donde se produce la VPP, pero estos vacíos conceptuales y técnicos pueden obstaculizar esta tarea.

2. OBJETIVOS

El objetivo de este estudio es conocer el proceso y la metodología que utilizan los profesionales psicólogos y trabajadores sociales de los equipos de asesoramiento técnico penal (EATP) de Cataluña cuando tienen que valorar situaciones de VPP, así como las dificultades con las que se encuentran.

La ventaja principal de este tipo de investigación, llamada descriptiva, es que permite conocer las claves principales que los profesionales utilizan en la toma de decisiones y que, al conocer y entender el proceso de evaluación, éste se verá favorecido con la incorporación de nuevas propuestas.

3. METODOLOGÍA

Se envió por correo postal una encuesta diseñada *ad hoc* a todos los profesionales psicólogos y trabajadores sociales (TS) de los EATPs de Cataluña. La participación era voluntaria y anónima y el tratamiento de datos confidencial. Respondieron 15 profesionales (55,6 % del total de la población), 11 psicólogos y 4 TS. El 80% eran mujeres, el 73% tenían entre 31 y 50 años y la media de experiencia en valoración de casos de VPP era de 6,7 años ($ds=4,8$).

4. RESULTATS

La Taula 1 mostra de manera resumida els principals resultats obtinguts. A partir d'aquests, observem que tots els professionals dels EATPs fan valoració de VPP i que aquesta és una tasca bastant freqüent. Les fonts d'informació emprades són diverses (entrevistes amb diferents informants, consulta d'arxius i contacte amb altres professionals), la qual cosa és altament recomanable en aquest context (Dutton, 1998).

Gairebé el 75% dels experts manifesta utilitzar alguna prova per a la valoració de la VPP. D'aquests, el 91% empra eines d'avaluació generals (de personalitat, intel·ligència o simptomatologia psiquiàtrica) i només el 36% utilitza instruments específics de violència de parella. Bona part d'aquests instruments pertanyen a l'àmbit clínic i no han estat adaptats al nostre context. A més, un quart dels professionals apel·la exclusivament al judici clínic.

La valoració dels professionals es basa, en part, en l'exploració d'indicadors. Han aportat un total de 44 indicadors i la gran majoria coincideixen a utilitzar símptomes clínics i seqüeles associades, destacant-ne especialment: baixa autoestima, ansietat o estrès, sentiments de culpa, distímia o depressió, trastorns de la son i dependència emocional. També el nombre de seqüeles que detecten és elevat i de diversa naturalesa. Les indicades més freqüentment són: depressió o distímia, ansietat, baixa autoestima o desvalorització, trastorn d'estrès posttraumàtic o simptomatologia associada, dependència emocional, inseguretat i aïllament.

Bona part dels professionals contrasta la informació de diferents fonts i utilitzen el relat lliure i l'entrevista com a mitjans facilitadors del procés avaluador, però tenen dificultats a l'hora d'establir el diagnòstic diferencial entre VPP i el conflicte de parella i els manca una metodologia estandaritzada i objectiva.

Aquests resultats donen suport a les idees inicials del nostre estudi que plantejaven que la tasca d'avaluació de la VPP en els equips tècnics és freqüent i rellevant i que els buits conceptuals i tècnics poden suposar entrebancs. Els resultats

4. RESULTADOS

La Tabla 1 muestra de manera resumida los principales resultados obtenidos. A partir de éstos, observamos que todos los profesionales de los EATPs hacen una valoración de VPP y que ésta es una tarea bastante frecuente. Las fuentes de información utilizadas son diversas (entrevistas con diferentes informantes, consulta de archivos y contacto con otros profesionales), la cual cosa es altamente recomendable en este contexto (Dutton, 1998).

Casi el 75% de los expertos manifiesta utilizar alguna prueba para la valoración de la VPP. De éstos, el 91% utiliza herramientas de evaluación generales (de personalidad, inteligencia o sintomatología psiquiátrica) y sólo el 36% utiliza instrumentos específicos de violencia en la pareja. La mayoría de estos instrumentos pertenecen al ámbito clínico y no han sido adaptados en nuestro contexto. Además, una cuarta parte de los profesionales apela exclusivamente al juicio clínico.

La valoración de los profesionales se basa, en parte, en la exploración de indicadores. Han aportado un total de 44 indicadores y la gran mayoría coinciden en utilizar síntomas clínicos y secuelas asociadas, destacando especialmente: baja autoestima, ansiedad o estrés, sentimientos de culpa, distímia o depresión, trastornos del sueño y dependencia emocional. También el número de secuelas que detectan es más elevado i de distinta naturaleza. Las más frecuentemente indicadas son depresión o distímia, ansiedad, baja autoestima o desvalorización y trastorno de estrés posttraumático o sintomatología asociada, dependencia emocional, inseguridad y aislamiento.

La mayor parte de los profesionales contrasta la información con diferentes fuentes y utilizan el relato libre y la entrevista como medios facilitadores del proceso evaluativo. Pero tienen dificultades en establecer el diagnóstico diferencial entre VPP y el conflicto de pareja y les falta una metodología estandarizada y objetiva.

Estos resultados avalan las ideas iniciales de nuestro estudio que planteaban que la tarea de evaluación de la VPP en los equipos técnicos es frecuente y relevante y que los vacíos conceptuales y técnicos pueden suponer obstáculos.

posen de manifest la necessitat de comptar amb metodologies sistematitzades i instruments específics i validats, amb la finalitat de guanyar precisió en els resultats i optimitzar el procés de valoració forense de la VPP.

Com a futura línia de treball es proposa el desenvolupament i la difusió formativa de metodologies i instruments específics adaptats al context forense, fonamentats en les necessitats reals i concretes dels professionals implicats, i en les apreciacions i troballes que fan des de la seva pràctica quotidiana i que aquest estudi ha posat de manifest.

Taula 1. Aspectes tècnics de l'avaluació de la VPP per professionals dels EATPs de Catalunya

	Opció de resposta	% de resposta
Avaluació de VPP en el darrer any	Sí	100,0
Volum d'avaluacions de VPP sobre el total	0-25% 25-50%	40,0 26,7
Fonts d'informació utilitzades	Entrevistes Arxius/Informes Coordinacions professionals	100,0 73,0 40,0
Ús d'instruments específics per a VPP	Sí	26,7
Indicadors explorats	Baixa autoestima Ansietat Depressió Altres (41 indicadors més)	77,0 39,0 39,0 <30,0
Seqüeles que sol trobar en les víctimes	Depressió Baixa autoestima Ansietat Trastorn de la son Altres (24 seqüeles més)	62,0 54,0 46,0 39,0 <30,0
Elements que ajuden en la valoració	Contrastar informació amb altres fonts Relat lliure Entrevista Altres (7 elements més)	60,0 40,0 30,0 <20,0
Elements que dificulten la valoració	Diagnòstic diferencial amb conflicte de parella Manca metodologia estandarditzada Actitud del avaluat Altres (9 elements més)	55,5 22,2 22,2 <20,0

Los resultados ponen de manifiesto la necesidad de contar con metodologías sistematizadas e instrumentos específicos y validados, con el fin de ganar precisión en los resultados y optimizar el proceso de valoración forense de la VPP.

Como futura línea de trabajo se propone el desarrollo y la difusión formativa de metodologías e instrumentos específicos adaptados al contexto forense, fundamentados en las necesidades reales y concretas de los profesionales implicados, y en las apreciaciones y hallazgos que hacen desde su práctica cotidiana y que este estudio ha puesto de manifiesto.

Tabla 1. Aspectos técnicos de la evaluación de la VPP por profesionales de los EATPs de Cataluña

Avaluació criminològica i psicològica dels agressors domèstics

Autores: Marian Martínez García, Meritxell Pérez Ramírez

1. INTRODUCCIÓ

La violència domèstica constitueix un fenomen que preocupa tant a la nostra societat com als professionals que hi intervenen. Els programes de tractament psicològic són una eina més per prevenir la repetició de la conducta violenta dels agressors domèstics. Treballar amb aquestes persones és imprescindible ja que una bona part de les víctimes reprenen la convivència amb el seu agressor i, si no és el cas, l'agressor pot repetir el mateix patró conductual de violència amb una nova parella. L'objectiu general del programa d'intervenció amb agressors domèstics, desenvolupat als centres penitenciaris, és aturar la violència que exerceixen aquests subjectes en les relacions interpersonals amb la parella i dotar-los d'alternatives a la violència per afrontar els problemes i conflictes.

Aquesta recerca respon a la necessitat, actualment consensuada per molts investigadors en Criminologia, d'avaluar els programes de tractament que es realitzen amb delinqüents. Les dades obtingudes amb l'avaluació dels programes permeten establir, en primer lloc, quines intervencions són eficaces i, en segon lloc, dintre d'una mateixa intervenció, quins mòduls de tractament proporcionen majors beneficis als subjectes.

2. OBJECTIUS DE RECERCA

L'objectiu d'aquest estudi és avaluar l'evolució dels subjectes que van realitzar el programa de tractament per agressors domèstics al Centre Penitenciari Quatre Camins de Barcelona durant el període 2007-2008. Per tal de verificar aquesta evolució, es va preveure la realització de l'avaluació psicològica dels subjectes en dos moments diferents de la intervenció, abans i després de completar el programa.

Evaluación criminológica y psicológica de los agresores domésticos

Autoras: Marian Martínez García, Meritxell Pérez Ramírez

1. INTRODUCCIÓN

La violencia domestica constituye un fenómeno que preocupa tanto a nuestra sociedad como a los profesionales que intervienen en ella. Los programas de tratamiento psicológico son una herramienta más para prevenir la repetición de la conducta violenta de los agresores domésticos. Trabajar con estas personas es imprescindible ya que la mayor parte de las víctimas retoman la convivencia con su agresor y, si no, el agresor puede repetir el mismo patrón conductual de violencia con una nueva pareja. El objetivo general del programa de intervención con agresores domésticos desarrollado en los centros penitenciarios es detener la violencia que ejercen estos sujetos en las relaciones interpersonales con la pareja y dotarlos de alternativas a la violencia para afrontar los problemas y conflictos.

Esta investigación responde a la necesidad, actualmente consensuada por muchos investigadores en Criminología, de evaluar los programas de tratamiento que se realizan con delincuentes. Los datos obtenidos con la evaluación de los programas permiten establecer, en primer lugar, qué intervenciones son eficaces y, en segundo lugar, dentro de una misma intervención, qué módulos de tratamiento proporcionan mayores beneficios a los sujetos.

2. OBJETIVOS DE LA INVESTIGACIÓN

El objetivo de este estudio es evaluar el progreso de los sujetos que realizaron el programa de tratamiento para agresores domésticos en el Centro Penitenciario Quatre Camins de Barcelona durante el período 2007-2008. Con este fin se preveyó la realización de una evaluación psicológica de los sujetos en dos momentos diferentes de la intervención, antes y después de completar el programa.

3. METODOLOGIA

Per a la realització d'aquest projecte s'ha dissenyat un estudi de grup únic amb 28 subjectes que van rebre tractament per la comissió de delictes de violència domèstica al Centre Penitenciari Quatre Camins de Barcelona.

La metodologia de l'estudi ha consistit en un disseny intragrup amb mesures pre-tractament i post-tractament. La investigació apunta que els agressors domèstics presenten una sèrie de mancances específiques en variables com les distorsions cognitives sobre la dona, habilitats personals, impulsivitat o control de la ira. Per aquest motiu, si el tractament és efectiu, influirà en les puntuacions dels subjectes en aquestes variables i, en conseqüència, disminuirà els dèficits presentats per aquests després del tractament. D'altra banda, s'ha tingut en compte la influència de diferents variables criminològiques que podrien estar modificant o alterant l'efecte del canvi terapèutic en les diverses variables psicològiques avaluades.

Instruments d'avaluació

- A continuació s'enumeren els instruments d'avaluació utilitzats:
- *Inventari de pensaments sobre la dona y sobre la violència* (Echeburúa i Fernández-Montalbo, 2000)
- *Índex de resposta interpersonal* (Davis, 1980; versió espanyola de Garrido i Beneyto, 1995)
- *Escala d'Impulsivitat de Barratt (BIS)*
- *STAXI-2*
- *Escala d'estadis de canvi de Prochaska i DiClemente (SOCS)*

4. RESULTATS

4.1. Resultats descriptius

L'edat dels subjectes d'aquesta mostra oscil·la entre un mínim de 23 anys i un màxim de 57. L'edat mitjana, en l'actualitat, és de 39 anys. En relació amb el país d'origen, el 75% dels subjectes

3. METODOLOGÍA

Para la realización de este proyecto se diseñó un estudio de grupo único con 28 sujetos que recibieron tratamiento por la comisión de delitos de violencia doméstica en el Centro Penitenciario Quatre Camins de Barcelona.

La metodología del estudio ha consistido en un diseño intragrupo con medidas pretratamiento y postratamiento. La investigación apunta que los agresores domésticos presentan una serie de carencias específicas en variables como las distorsiones cognitivas sobre la mujer, habilidades personales, impulsividad o control de la ira. Por este motivo, si el tratamiento es efectivo, influirá en las puntuaciones de los sujetos en estas variables y, en consecuencia, disminuirá el déficit presentado por éstos después del tratamiento. Por otro lado, se ha tenido en cuenta la influencia de diferentes variables criminológicas que podrían estar modificando o alterando el efecto del cambio terapéutico en las diversas variables psicológicas evaluadas.

Instrumentos de evaluación

- A continuación se enumeran los instrumentos de evaluación utilizados:
- *Inventario de pensamientos sobre la mujer y sobre la violencia* (Echeburúa y Fernández-Montalbo, 2000)
- *Índice de respuesta interpersonal* (Davis, 1980; versión española de Garrido y Beneyto, 1995)
- *Escala de Impulsividad de Barratt (BIS)*
- *STAXI-2*
- *Escala de estadios de cambio de Prochaska y DiClemente (SOCS)*

4. RESULTADOS

4.1. Resultados descriptivos

La edad de los sujetos de esta muestra oscila entre un mínimo de 23 años y un máximo de 57. La edad media, en la actualidad, es de 39 años. En relación con el país de origen, el 75% de los su-

són d'origen espanyol, un 10% són del Marroc i la resta procedeixen d'Algèria, Itàlia i Portugal.

D'altra banda, ha quedat palesa l'heterogeneïtat del grup al qual va dirigit el programa de tractament per agressors domèstics. Els subjectes de la mostra són habitualment primaris, des del punt de vista d'ingressos penitenciaris, amb una edat d'inici de la carrera criminal més tardana que la dels delinqüents comuns i, per tant, una probabilitat de reincidència, respecte a aquestes dues variables, menor que la de la mitjana dels agressors.

Respecte al consum de drogues per part dels participants, el 27% dels subjectes refereixen no presentar un consum abusiu d'alcohol o altres drogues, però un 33% dels que sí consumeixen, són politoxicòmans. Les persones que consumeixen més d'una droga acostumen a prendre alcohol de forma abusiva o haixix i, a més a més, cocaïna o heroïna.

En la descripció de la mostra s'han detectat variables tan interessants com que gairebé la meitat dels subjectes han comès els seus delictes en tràmits de separació o ruptura de la parella. Tanmateix, només un 18% dels subjectes reconeix el delicte o assumeix la responsabilitat dels seus actes. Respecte a la durada de la pena, en general no solen tenir condemnes molt llargues, fet que fa necessari oferir, en alguns casos, un programa de tractament de curta durada. En aquesta mostra, la mitjana de les penes privatives de llibertat és de 4 anys i mig, essent el període mínim de 3 mesos i el màxim de 15 anys.

Una altra dada molt rellevant a tenir present és la tipologia de la víctima d'aquests actes delictius. El 50% dels subjectes, sobre els que es disposa informació, agredeixen o amenacen la seva parella, un 22% dels subjectes van cometre el delicte sobre la seva ex parella, un 17%, a més a més de la parella, també van agredir els fills, i, un 11% dels subjectes de la mostra van tenir com a víctima algun altre membre de la seva família. Finalment, en relació amb el delicte i la seva gravetat, un 57% dels subjectes van utilitzar algun tipus d'arma per cometre l'il·lícit penal. Tanmateix, cal destacar que, un terç dels subjectes dels

jetos son de origen español, un 10% son de Marruecos y el resto proceden de Algeria, Italia y Portugal.

Por otro lado, ha quedado demostrada la heterogeneidad del grupo a quien va dirigido el programa de tratamiento para agresores domésticos. Los sujetos de la muestra son habitualmente primarios desde el punto de vista de ingresos penitenciarios, con una edad de inicio de la carrera criminal más tardía que los delincuentes comunes y, por lo tanto, una probabilidad de reincidencia, respecto a estas dos variables, menor que la de la media de los agresores.

Respecto al consumo de drogas de los participantes, el 27% de los sujetos refieren no presentar un consumo abusivo de alcohol u otras drogas, pero un 33% de los que sí que consumen son politoxicómanos. Las personas que consumen más de una droga acostumbran a tomar alcohol de forma abusiva o hachís y, además, cocaína o heroína.

En la descripción de la muestra se han detectado variables tan interesantes como que casi la mitad de los sujetos han cometido sus delitos en trámites de separación o ruptura de la pareja. Sin embargo, sólo un 18% de los sujetos reconoce el delito o asume la responsabilidad de sus actos. Respecto a la duración de la pena, no suelen tener condenas muy largas, cosa que hace necesario ofrecer, en algunos casos, un programa de tratamiento de corta duración. En esta muestra, la media de las penas privativas de libertad es de 4 años y medio, siendo el período mínimo de 3 meses y el máximo de 15 años.

Otro dato muy relevante a tener en cuenta es la tipología de la víctima de estos actos delictivos. El 50% de los sujetos sobre los que se dispone información agreden o amenazan a su pareja, un 22% de los sujetos cometieron el delito sobre la ex-pareja, un 17%, además de a la pareja también agredió a sus hijos, y un 11% de los sujetos de la muestra tuvieron como víctima a otro miembro de su familia. Finalmente, en relación con el delito y su gravedad, un 57% de los sujetos utilizaron algún tipo de arma para cometer el ilícito penal. Sin embargo, cabe destacar que de los su-

quals es disposa informació van realitzar el delicta sota els efectes d'alguna substància psicotròpica.

4.2. Comparació pre i post tractament

Per tal de veure si el tractament produeix canvis en les diferents variables psicològiques en les quals teòricament pretén incidir, s'ha dut a terme una comparació entre l'aplicació pretractament i la postractament de les mitjanes dels subjectes en les diferents proves. L'anàlisi estadística utilitzada ha estat la *prova t per a mostres relacionades*. Els resultats per a cadascun dels tests psicològics es poden observar a la taula 1.

Taula 1. Prova t de mostres relacionades

Proves psicològiques	t	Gl	Sig. (unilateral)
Inventari de pensaments sobre la dona	,782	27	,221
Inventari de pensaments distorsionats sobre la violència	,472	26	,321
Index de Resposta Interpersonal	,531	27	,300
Escala d'impulsivitat BIS-11	3,060	27	,003**
Subescala d'impulsivitat cognitiva	,693	27	,247
Subescala d'impulsivitat motora	1,298	27	,103
Subescala d'impulsivitat no planificada	3,148	27	,002**
Escala STAXI-2	1,955	26	,031*
Subescala d'estat d'ira	1,318	26	,099
Subescala de tret d'ira	1,301	26	,103
Subescala d'expressió i control de la ira	1,783	25	,044*
Escala d'Estadis de Canvi (SOCS)	1,009	27	,161

** $p < 0,01$

* $p < 0,05$

jetos de los que se tiene información, un tercio de ellos realizaron el delito bajo los efectos de alguna sustancia psicotròpica.

4.2. Comparación pre y postratamiento

Para ver si el tratamiento produce cambios en las distintas variables psicológicas en las que teóricamente pretende incidir, se ha realizado una comparación entre la aplicación pretratamiento y la postratamiento de las medias de los sujetos en las distintas pruebas. El análisis estadístico utilizado ha sido la *prueba t para muestras relacionadas*. Los resultados para cada uno de los tests psicológicos se pueden observar en la tabla 1.

Tabla 1. Prueba t de muestras relacionadas

Tal i com es pot veure a la taula 1, dels qüestionaris administrats, mostren diferències significatives l'escala d'impulsivitat BIS-11 i l'escala d'ira STAXI-2. L'Inventari de pensaments sobre la dona i sobre l'ús de la violència, l'Índex de Resposta Interpersonal i l'Escala d'Estadis de Canvi SOCS no obtenen diferències significatives entre les mitjanes dels subjectes. D'acord amb els objectius plantejats en aquest estudi, es podria concloure que el programa de tractament per a agressors domèstics produeix un canvi terapèutic en les variables psicològiques d'impulsivitat i d'ira en els subjectes que han estat avaluats.

En concret, la intervenció psicològica sembla reduir la impulsivitat no planificada i, per tant, dotar als subjectes d'eines per planificar el seu futur i reflexionar sobre els seus actes abans de portar-los a la pràctica. Així mateix, aquest programa de tractament redueix de forma significativa l'expressió de la ira i augmenta el control dels subjectes sobre la forma en què exterioritzen aquesta ira envers els altres. D'altra banda, aquest programa de tractament no sembla tenir un efecte significatiu, en la mostra analitzada, sobre la resta de variables psicològiques que han estat avaluades (distorsions cognitives, habilitats interpersonals i empatia, i estadis de canvi terapèutic). Cal tenir en compte que la major part de la mostra realitza la intervenció en la seva versió curta de 4 mesos i, per tant, és coherent que els resultats vagin en la línia de produir canvis en el control i habilitats dels subjectes, més que en modificar les seves estructures profundes de pensament, com són les distorsions cognitives. En aquest sentit, potser seria desitjable incrementar, d'alguna forma complementària, el treball psicològic sobre els pensaments distorsionats dels subjectes i sobre la seva forma de desenvolupar-se en el món social.

Finalment, quant a la influència de les variables criminològiques, els resultats obtinguts indiquen que a la mostra estudiada no es produeixen efectes significatius que modulin l'efecte del tractament psicològic amb agressors domèstics.

Per tots aquests motius, els resultats d'aquesta investigació donen suport al programa de tractament amb agressors domèstics tot i que, en pri-

Tal y como se puede ver en la tabla 1, de los cuestionarios administrados los que muestran diferencias significativas son la escala de impulsividad BIS-11 y la escala de ira STAXI-2. El Inventario de pensamientos sobre la mujer y sobre el uso de la violencia, el Índice de Respuesta Interpersonal y la Escala de Estadios de Cambio SOCS no obtienen diferencias significativas entre las medias de los sujetos. En relación a los objetivos planteados en este estudio, se podría concluir que el programa de tratamiento para agresores domésticos produce un cambio terapéutico en las variables psicológicas de impulsividad e ira en los sujetos evaluados.

En concreto, la intervención psicológica parece que logra reducir la impulsividad no planificada y, por lo tanto, dotar a los sujetos de herramientas para planificar su futuro y reflexionar sobre sus actos antes de llevarlos a la práctica. Así mismo, este programa de tratamiento reduce de forma significativa la expresión de la ira y aumenta el control de los sujetos sobre la forma en que exteriorizan esta ira hacia los otros. Por otro lado, este programa de tratamiento no parece tener un efecto significativo, en la muestra analizada, sobre el resto de variables psicológicas que han sido evaluadas (distorsiones cognitivas, habilidades interpersonales y empatía, y estadios de cambio terapéutico). Hay que tener en cuenta que la mayor parte de la muestra realiza la intervención en su versión corta de 4 meses y, por tanto, es coherente que los resultados vayan en la línea de producir cambios en el control y habilidades de los sujetos, más que en modificar sus estructuras profundas de pensamiento, como son las distorsiones cognitivas. En este sentido, quizá sería deseable incrementar, de alguna forma complementaria, el trabajo psicológico sobre los pensamientos distorsionados de los sujetos y sobre su forma de desarrollarse en el mundo social.

Finalmente, en relación a la influencia de las variables criminológicas, los resultados obtenidos indican que en la muestra estudiada no se producen efectos significativos que modulen el efecto del tratamiento psicológico con agresores domésticos.

Por todos estos motivos, los resultados de esta investigación apoyan al programa de tratamiento con agresores domésticos aunque, en primer lugar, es

mer lloc, és necessari aconseguir una mostra de subjectes més representativa i, en segon lloc, atès que els instruments d'avaluació de les variables psicològiques resulten poc precisos es fa necessària la creació *ad hoc* d'instruments pertinents i més sensibles al canvi terapèutic.

necesario conseguir una muestra de sujetos más representativa y, en segundo lugar, dado que los instrumentos de evaluación de las variables psicológicas resultan poco precisos, se hace necesaria la creación *ad hoc* de instrumentos pertinentes y más sensibles al cambio terapéutico.

Butlletins. Invesbreu publicats

- 1 *Immigrants i criminalitat a Europa. Els exemples d'Alemanya i Espanya.* Gener 1995
- 2 *La preso pública de Barcelona durant l'etapa isabelina / La casa de correcció de Barcelona (1836-1856).* Gener 1998.
- 3 *El cost de la justícia penal. Privació de llibertat i alternatives.* Febrer 1998.
- 4 *El nen abusat sexualment com a testimoni / Els delictes contra la llibertat sexual relacionats amb menors.* Març 1998.
- 5 *Intel·ligència i personalitat en el procés rehabilitador del delinqüent.* Maig 1998.
- 6 *Salut i presó.* Octubre 1998.
- 7 *La premsa envers la violència juvenil i la presó.* Novembre 1998.
- 8 *El tractament dels agressors sexuals.* Febrer 1999.
- 9 *La victimització a Catalunya l'any 1996.* Abril 1999.
- 10 *Programes aplicats de psicologia comunitària amb personal penitenciari.* Juny 1999.
- 11 *Justícia juvenil: inserció laboral i mesures en medi obert.* Octubre 1999.
- 12 *Reincidència i delinqüència juvenil.* Novembre 1999.
- 13 *Violència domèstica.* Desembre 1999.
- 14 *L'estat de l'adopció a Catalunya (1998-1999).*
- 15 *Maltractaments infantils a Catalunya.* Juny 2000
- 16 *Presó i dones. La incidència dels programes motivacionals en la conducta social. Un estudi evolutiu (1988-2000) a la presó de dones de Barcelona.* Setembre 2000
- 17 *Avaluació d'un programa de tractament per a joves violents.* Novembre 2000
- 18 *Avaluació de l'efectivitat dels programes de tractament amb delinqüents a Europa.* Gener 2001
- 19 *La victimització a Catalunya l'any 1999.* Maig 2001
- 20 *L'arrest de cap de setmana a Catalunya (1996-2000)*
- 21 *Addictes a les drogues i reincidència en el delicte*
- 22 *Maltractaments físics greus a nadons i menors de quatre anys ingressats en centres d'acolliment*
- 23 *Intervenció institucional. Elements per a l'anàlisi en menors infractors o en risc*
- 24 *Els menors estrangers indocumentats no acompanyats (MEINA)*
- 25 *La medició penal*
- 26 *La reincidència*
- 27 *Família i conducta antisocial*
- 28 *Presentació de dues recerques de l'àmbit penitenciari*
- 29 *Intervenció en centres de justícia juvenil*
- 30 *La Classificació inicial en règim obert dels condemnats a presó*
- 31 *La reincidència en les penes alternatives a la presó a Catalunya*
- 32 *L'assistència religiosa i la llibertat de culte a les presons de Catalunya*
- 33 *Bullying - Violència de gènere Elements per a l'anàlisi*
- 34 *Violència dels joves a la família*
- 35 *Infractors i conducta violenta*
- 36 *Drogues i tractament penitenciari*
- 37 *Perfil professional del jutge de primera instància i instrucció de Catalunya*
- 38 *Violència de gènere i justícia*
- 39 *Delictes sexuals i reincidència*
- 40 *Intervenció amb infractors juvenils*
- 41 *Mediació i resolució de conflictes en entorns penitenciaris*
- 42 *Perfil professional del Secretari Judicial de Catalunya*
- 43 *Predicció del risc de violència en contextos institucionals. Els sistemes de control monitorat aplicat a penats adults*
- 44 *Drogues i presó. Mesures de seguretat i salut mental*
- 45 *Models de política criminal i penitenciària internacional*

Edició i producció: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada
Ausiàs March, 40
08010 Barcelona
Tel. 93 207 31 14
Fax 93 207 67 47
direccio.cejfe@gencat.cat
<http://www.gencat.cat/justicia/cejfe>

Tiratge: 2.000 exemplars

ISSN: 1138-5014
Dip. legal: B-1482-1998